

«آ» ده ن «خ» دان نه چنځار؟

آچتی سۆز سیتینده یارپاق مجله سینه گۆره قیولموش مطلبده آقا جواد زنجان آدلی بیر یوردداشمئز اُنون یازتیجئسئندان بیر نجه سۆز سۆرشموشدو کی، من ارادا انا گۆره یازنلان بیر جواب گۆرمه دیم. و بونون اوچون ده اؤزومه اوره ک ورپ آشاغندا یازنلان سۆزلری کاغاز اوسته گتیردیم. بو سۆقولاری تک بو یوردداشئن اَلمدانئغئنی و بیر چُخ آدمئن دا بله دوشوندویونو یا انا یاخئن فیکرلرینی اَلدوغونو هریر وئاراق هامی ابله آرایا قیماغی فایداسئر بیلمه ییب، سیزده ن بونو یارپاقدان سۆروشولان سۆقولارا بیر تهه ر جواب سایاراق چاپ اتمه سینی خواهیئش ادره م.

جواد آقا یازئر کی : شومالی آذربایجاندا ایشله نن یقبادا قیولموش ډ حرفینی کی فتحه ابله برابر دیر، به نیمیر و هر نه قده ر ده چالسئئر اؤزونو راضی سالانئر. و سئرا آرتئر کی اصلاً بیلیمر کی نی به شومالدا بو حرفی کیریل یقباستئندان لاتینه گتیریلر، بیر حالدا کی بو حرف اصلاً لاتین یقباسی ابله اویقون دگیل. و بوردان بله چنځئر کی، اُنون پرینه ډ حرفی قیولسایدئ [تورکیه کیمی] یاخچی اَلردئ. سۆق سۆروشان سۆزونون دالسئندا «خ» حرفینه ده تورکو ابله اویقون اَلمدانئغئنا گۆره ساتاشب و اُنو بیر آیرئ زادلا ده بیئشدریمه سینه گۆیلو اَلدوغونو گۆرسدیبیدیر. و یازنبدئر : «ماراقلی بو دور کی، تورکیه نین رسمی و اده بی دیلینده «خ» حرفی کۆکونده ن یُخدور». بو دا بیر سۆز دور دا.

یوردداشمئز یاخچی بیلیر کی، هچ اَلماسا اُغوز تورکو دیل لرینده دُققوز سسلی (صائیت) واردئر کی، اُنلاردان بیرئ ده ډ یا فتحه دیر و چُخ طبیعی دیر کی، آیرئ سسلی لر کیمی بونون دا گۆرسده ن و باشلئجا بیر علامتی اَلا. ایندی بونو اونودوب، فتحه ابله کسره اوچون لاتین یقباستئندا بیر جه ډ حرفینی ایشله دنده، دمه لی بیز اؤز الیمیزله دُققوز سسلینی سگگیزه اندیرمیش اَلرئق. بونا هانسئ منطق یل وره ؟ اگر بیرئ دسه کی کسره یازئب فتحه اُخویارئق، اُندا بیز ده تورکیه ده فتحه نین باشئا گلن اُیونو انا گۆرسده ریک. بیر ده بیزیم دبلده اینجه سسلیسی اَلان سۆزلرین سئو همیشه فتحه گۆتوره ر و هچ واخت کسره گۆتورمز. بله لیک له بیزیم گۆزوموزده آذربایجاندا گۆتورولموش لاتین یقباستئئن ان گۆر کملی و لاپ پرینه دوشه نی اله بو فتحه ډ دیر. اگر لاتین یقباستئندا بله بیر حرف یُخدور، بو اُنون ناقص اَلدوغونو گۆرسدیر، نه بیزیم دبلیمیزین عبیه جریگینی یا قوراتلادئغئئمئر حرفین یارامازلئغئنی. لاتین یقباسی ۲۶ حرفله آزنئندان اُنوز قئرخ سسه جواب وره بیلمه دیکینده ن، ازله ن لاتین یازانلار دا بونو دوشونوب و نچه حرفی بیرپرینه قاتاراق مثلاًش، چ، خ، غ، سسلی چنځاردئبلار. (sch- ch- sch- gh- kh) اله «جورج برناردشاو»ئن یازدئغئ یقمالیون پی یسی ده بونو گۆرستمک اوچون یازئلئمئشئر. لاتین یقباستئئن گۆتورولمه سینین اسا س دلیلی، میرزه فتحلی اُخوندزاده نین ددیگی کیمی اُنون حرفلرینین باشلئجا و بیرپرینده ن آیرئ یازئلماسئ دئر. اگر ساغدان یازنلان عرب یقباستئئن بیزیم دُققوز سسلی حرفلری یازماغا چنځئرئ اَلسایدئ هچ کیم لاتین یقباسی دالسئجا گئمه زدی. ایندی بی یل بیز لاتینی گۆتوره نده ده نم کیمین یاخئنلاشماق اوچون، یا نم کیمده ن اوزاقلاشماق اوچون اُنون تک بیر اوانتازئنی هوشدونن اله ن ورمه لی اَلوروق؟

بیر ده دوزونه دورساق، فتحه نی کیریلده ن لاتینه گتیرمه ییلر. یانی کیریلده هچ بو آددا بیر حرف یُخدور. اُزمان بیزیم دبلیمیز اوچون (هر زمان اَلدوغو کیمی یقبا ده بیئمه سینده سیاستین و دۆلتین رُلونو بیلیمک له) کیریل یقباسی یاراداندا، بیر نجه هوشلو باشلی آدم بو دُققوز سسلی نی دُغرولتماق اوچون ډ یا فتحه نی دوزه لدیلر. و دُغرو ایش گۆروبلر. اُنلار یقباستئن یاراشئغئنا یُخ، گۆردویو ایشینه دوشونوبلر و تاریخ اَلرئن یینونا سالان ایشی دوزگون پرینه ییتیریدیلر. اگر جواد آقائئن «ش» حرفینه گۆره یازدئغئ سۆز دُغرو اَلسا، یانی شومالی آذربایجاندا تورکیه نین فیشارئ ابله ډ شکلینی گۆتورموش اَلسالار، یاراسئر بیر ایش گۆروبلر. یقبا ده بیئمه سی سیاسی و دۆلت تصمیمی ابله پرینه ییتیریلسه ده، اصلینده علمی و تکنیکی بیر مطلب دیر. سیاسی گوجون مرکزلمیش پری دۆلت، یقبا ده بیئمه مسأله سینده سُن سۆزو دمه لی اَلسا دا، اُنون هانسئ حرفی هانکی سسه قارشئ قیماسئ ایشی دۆلته دخلی اَلان بیر زاد دگیل. بونو هر باخئندان صلاحیتلی اَلان عالیم لر گۆرمه لی دیر، و بله اَلمدانئغئ حالدا اله آذربایجانئن ایندیکی یقباسی اَلار کی، G حرفی پرینه لاتین و ژرمنیک دیل لرده چُخ آز ایشله نن و دیمک اَلار مهجور بیر حرف اَلان Q قیولار و تورکیه نین ۷۰-۸۰ ایل قاباق گۆردویو سهولری سیاسی و ایدئولوژیک یاناشمالار اوزونده ن اؤزو اوچون اولگو گۆتوره ر. یُخسا «ج» حرفی پرینه لاتین یقباسی ابله اوزده ن تانئنش اَلان کیمسه J حرفینی قیوب، C حرفینی سچه ر؟

قالدئ ییتیشدی «خ» حرفی. ۱۹۳۰لاردا باشلانان و بیر نجه ایل سوره ن یقبا ده بیئمه سی ده بیر پارچاسئ اَلان دیل اصلاحاتی عثمانلی دیلینی آرتتالماق اوچون و تورکیه نی خلافت کچمیشینده ن آیرماق قصدی ابله اُرتایا چنځدئغئ ابله یاناشئ، دبلده قاباقچادان توره نمیش تلفوظ اسلوبونو لاتین حرفلره نایبئ لشدیرمک ایسته دی و بونولا دا «خ» حرفی پرلی دیبلی اُرتادان قالدئ و «ق» حرفی ده «ک» حرفینه دؤندو. باخان باکان اَلدو، یاتانلار داها خُرولداما یئب، هُرولدادئلار. هر حالدا زمانئن گدیشی ابله و عثمانلی دۆلتینین ترکیبی ابله طبیعی اَلاراق بیر زمان سلجوقلارئن دانشدئغئ تورکو بیزده بیر تهه ر قالدئ، اَلاردا یالان دُغور استانبول لهجه سی آدلانان و بیزیمکی اُنون قباغئندا آقارلارئن ددیگینه گۆره گبود قالان دبله چوریلدی. بیز گده نده اَلار قیتدیلر. بونلار طبیعی و تاریخی بیر شرایطده اوز وردی. آما جواد آقائئن یا حتی جواد آقارلارئن آز به یندیگی بو «خ» حرفی نین بیزیم اوچون یُخ اتمه سینین ضرورتی هاردان گلیر؟ بیز نی به اُنون پرینه «ق» ایشله دیب و «وارلئغئن» بیر زمان یازدئغئ کیمی یوخ پرینه یوق دمه لی بیک؟ بیر ایشین تاریخی گره کلیگی میدانا کلمه یینجه اُنو قندارما تهرده سواشدئرماق نه به ده پر؟

من ده یوردداشمئزئن سۆزونو حق له بیره م کی، شومالدا رسمی و اداری دبلده - ادبی دبلده ن دانشمئرام - بیر پارا تمیز تورکجه آرایان آداما خُشا کلمه ز اصطلاحلار واردئر. آما من بوردان انا تَخونماق ایسته میره م. اؤزو بیر آیرئ حکایت دیر.